

Szanka Julianna

INTERJÚ HANKISS ELEMÉRREL

DOI: <https://doi.org/10.32558/abszolot.2021.16>

*„... a múlt iskolájában nem lehet
a jövő emberét nevelni.” (Kiss Árpád)*

Kiss Árpád és Kovács Máté a XX. század jeles pedagógusai, akik pályájuk elején Debrecenben tanítottak, egy rendkívül modern szellemiségű, reformpedagógiát érvényesítő gimnáziumban. Hankiss Elemérral beszélgettem a Kiss Árpád Műhelyben elhangzott előadása nyomán, ahol személyes élményeit elevenítette fel két egykori tanárával kapcsolatban.

Sz. J.: Ön Debrecenben nőtt fel, volt alkalma személyesen ismerni Kiss Árpádot és Kovács Mátét. Pontosan honnan származik ez az ismeretség?

H. E.: Debrecenben az egyetem gyakorló gimnáziumába jártam. Ott mind a ketten tanáraink voltak. Kovács Máté a magyartanárnk és osztályfőnökünk volt, Kiss Árpád pedig a németet próbálta belevetni, vagy inkább így mondanám: belecsempészni a fejünkbe.

Sz. J.: Ezt a gimnáziumot Jausz Béla, a Magyar Pedagógiai Társaság alapító elnöke vezette, a tanári karból pedig Kovács Máté és Simon László államtitkárok, többen egyetemi oktatók, professzorok, minisztériumi főtisztviselők lettek a későbbiekben. Érezték-e ezt Önök diákként, hogy milyen rendkívüli tanári kar van jelen az iskolában?

H. E.: Nem jártunk más iskolába. Csak azt éreztük, hogy ebbe az iskolába jó volt járnunk. És érezhettük azt is, hogy kiváló volt tanáraink szereposztása. Jausz Béla tekintélyt parancsoló, megközelíthetetlen igazgató úr volt, ha csak megjelent, már mindenki megfagyott a vér. És ez így volt rendjén. Egy (nem túl nagy) adag tekintélytiszteltet ráfér a rakoncátlan fiatalemberekre. Különösen akkor, ha jelen vannak az ellenpéldák, ellenpólusok. Kiss Árpád maga volt a kedvesség, emberség, szinte a barátunknak tekinthettük, pedig hát mi még épphogy csak cseperedni kezdtünk. Kovács Máté középen állt ebben a tipológiában. Szigorú volt nagyon, nem olyan oldott, mint Kiss Árpád, de a szemé mosolygott, még akkor is, amikor szavai villogtak. Emberszámba vett ő is minket, pedig még csak ember-kezdemények voltunk.

Az iskola pedig kiváló és különleges iskola volt. Az egyik első előfutára volt Magyarországon az új, nyugat-európai típusú, szabadabb és kreatívabb iskolának. Az akkori gimnáziumok többségében még az úgynevezett porosz

(de mondhatnánk azt is, hogy francia) rend és szellem uralkodott: nagy, 50 fős osztályok voltak, szigorú tanárok, be kell magolni a dolgokat; egy évben egy nebuló négyszer-öttször felelt, és ezen múltott, hogy milyen jegyet kap az év végén. Ezzel szemben a Gyakorló Gimnázium laza, interaktív iskola volt, az órák lényegében beszélgetésekből álltak. Mondjuk Kovács Máté magyar irodalomból elmondott 10–15 perc alatt valamit egy íróról, de az óra nagyobb részében társalgás folyt versekről, regényekről, vagy arról, ami éppen felmerült; vagyis állandó eszmecsere folyt a gyerekek és a tanár között. Kevesen is voltunk, tizenöt-húszan az osztályban. Akinek volt egy kis esze, és részt tudott venni ezekben a beszélgetésekben, voltak kérdései, ötletei, az megélt anélkül, hogy bifláznia kellett volna nagy adattömegeket. Mivel én nem szerettem tanulni, nagy szerencsém volt, hogy ide kerültem, és nem egy másik iskolába.

Sz. J.: Csak ebben az egy iskolában működött ilyen rendszer?

H. E.: Debrecenben, úgy tudom, elsősorban itt. Külső barátainktól úgy hallottuk, hogy a többi gimnáziumban még inkább a hagyományos módszerek uralkodtak. Volt tanári notesz, abba írták be a feleleteket egész évben. Nálunk nem volt ilyen. Tanáraink annyira megismertek mindenkit, hogy nem volt erre szükség. Mai eszemmel, mutatis mutandis, egy amerikai egyetem szemináriumához hasonlítanám ezeket az órákat. Eleinte ott sem ismer a tanárember senkit, de a félév végére nagyon sok minden kiderül mindenkiről. Nem utolsó sorban a tanárról.

A gyakorló gimnázium kísérleti iskolaként működött. Nyitott volt a világra. Kovács Máté és Kiss Árpád jártak és tanultak Nyugat-Európában, olvasták a külföldi folyóiratokat, könyveket, behozták Európából az új gondolatokat nekünk, a Nagyerdőre. Mostanában inkább a televíziós műsorok kerülnek be az országba és a fejekbe, na meg ami az Interneten áramlik világszerte. Ez is jó. Akkoriban azonban, azt hiszem, többet tudtunk a francia, német, angol irodalomról, történelemről, a talán még a politikáról is, mint ma sokan. Tanáraink -- mint annak idején Széchenyi a Lánchidat, a vasutat, a takarékpénztár gondolatát, a kaszinót – úgy hozták be nekünk az új eszméket, kezdeményezéseket, szellemiséget.

Igen, Kiss Árpádtól olvashatjuk is: „*De nincs mit tenni: a múlt iskolájában nem lehet a jövő emberét nevelni.*”

Nem tudom, hogyan csinálták, mert még buták és éretlenek voltunk, de úgy tudtak mindketten beszélni még a modern filozófiáról is (Kiss Árpád volt az akkor nagyon modernnek számító francia filozófus, Bergson gondolataink leghivatottabb hazai interpretátora), hogy a mai napig emlékszem arra, milyen gondolatok kezdtek el akkor az agyamban forogni

az elhangzottak nyomán. Nagyszerű volt az iskola demokratikus légköre is (bár akkor még nem tudtuk, hogy ezt így kell nevezni). Elhitették velünk, hogy mi gyerekek, a magunk módján, ugyanolyan értékesek lények vagyunk, mint a felnőttek. Nem hierarchiában gondolkoztak. Ha jól emlékszem, hosszú éveken át alig-egyszer-kétszer ültek fel a katedrára; köztünk sétáltak, közénk ültek.

Sz. J.: Az előadáson kettős arcképet vázolt fel róluk.

H. E.: Két híres zeneszerző alakját megelevenítve próbáltam jellemezni őket. Kovács Máté inkább Beethoven típusú ember volt (talán Beethoven tragikus létélménye nélkül, vagy lehet, hogy gyerekként ezt csak én nem éreztem benne). Fantasztikus energiái voltak, sugározta az erőt, az életbe vetett bizalmat, a küzdelemnek és megoldások lehetőségét, a tisztességet, a polgári erényeket, a polgári felelősséget, s mindezt egy kemény, fegyelmezett akaratú emberként.

Kiss Árpád sok szempontból az ellenkezője ennek. Őt inkább Gustav Mahlerhez hasonlítanám. Nem mintha dekadenciára hajló, világfájdalmas lélek lett volna. Nem, egyáltalában nem. Tele volt derűvel, életkedvvel. Inkább csak Mahler érzékenységgel, villódzó sokszínűségével, erős létélményével rokonítanám. Kovács Mátéval egykorúak voltak (Kovács Máté 1906-ban, Kiss Árpád 1907-ben született), de az étellel szembeni magatartásuk sok szempontból egymásnak épp az ellenkezője lehetett.

Kovács Máté Debrecenben, a kemény, protestáns, puritán cívisvárosban s környékén nőtt fel. Hitt abban, hogy egy az igazság, ez az igazság megismerhető, és e szerint az igazság szerint lehet és kell élni.

Kiss Árpád inkább kereső ember volt. Ha visszatekintve a múltba jól ítélem meg, úgy érezhette, hogy az igazságot minden nap újra fel kell fedezni, mindent újra és újra meg kell kérdőjelezni, a szabadságot minden nap újra ki kell vívni. Minden nap keresni kell, hogy mi a tisztesség, mi a jó, mi a rossz. És lehet tévedni. Lehet mosolyogni a világon, s lehet mosolyogni önmagunkon is.

Sz. J.: A diákokra milyen hatással voltak ők? Milyen hatással volt Önökre ez a két, egymástól lényegesen különböző felfogás?

H. E.: A mai napig belőlük élek. Mert egyrészt hinnie kell az embernek az igazság létében, másrészt tudnia kell, hogy megtalálni nem, csak keresni lehet. Ez a kettősség életre szóló élmény volt a számomra. Nem mindenki olyan szerencsés, hogy ilyen kiváló tanárai voltak diákévei során.

Sz. J.: Hasonlította még Kovács Máté és Kiss Árpád párosát Kossuth Lajos és Széchenyi István kettőséhez. Mi alapján vonható ez a párhuzam?

H. E.: Kovács Máté inkább Kossuth-típus volt: ha tudjuk mi a cél, gyerünk, előre, hajrá, huszárroham, megoldjuk, győzünk! Kiss Árpád inkább Széchenyire emlékeztetett. Nem az államférfi, hanem a naplóíró Széchenyiére. Ő is állandóan kereső ember volt, tele kétségekkel és egy jobb világ lehetőségébe vetett hittel.

Sz. J.: Kiss Árpádtól olvashatunk méltató szavakat Kovács Mátéről, például „*Bármire is vállalkozott, befolyására a dolgok a nagyobb rendezettség irányába kezdtek alakulni.*” Ebből kiolvasható a mély tisztelet kollégája iránt. Milyen kapcsolat volt egyébként közöttük?

H. E.: Gyerekek voltunk, csak azt láttuk, hogy jó barátok. Most, visszatekintve úgy gondolom, hogy erős szellemi barátság fűzte össze őket, bár két külön világból jöttek. Kovács Máté Hajdúszoboszlón született, meghatározó élménye lehetett az Tiszántúl nyakas puritánsága. Kiss Árpád Balassagyarmaton nőtt fel, egy polgárvárosban; már szülei is nyitottak voltak Európára. Ez a kettősség izgalmas vitákat csíholhatott ki kettőjük között.

Sz. J.: Ön szociológus, értékkutató. Milyen értékeket közvetített tehát Kovács Máté és Kiss Árpád a diákok, a világ felé?

H. E.: Kovács Máté szociális felelősségtudatra nevelt minket. Arra, hogy egy igazságtalan országban, az egymástól elszakadt szegények és gazdagok országában élünk; s hogy mindannyiunknak tennünk kell valamit egy méltányosabb társadalmi rend kialakulásáért. Kiss Árpád az európai szellemiséget hozta be osztálytermünkbe. Kovács Máté a szociális szolidaritás és a polgári felelősségtudat értékeit, Kiss Árpád a szabadságnak, a szüntelen keresésnek, a kétkedés jogának, a szabad gondolkodásnak a fontosságát sugározta felénk.